

G. USÛLLER

HMSS'de 16 değişik usûl adı, 42 değişik usûl ifâde eden şekil kullanılmıştır. Zaman zaman bir usûl birden fazla şekille ifâde edilmiştir. Şimdi bu usûlleri tek tek inceleyerek¹⁷⁰, 17.asırdaki usûl anlayışını ortaya çıkarabilecek verileri bulmaya çalışalım:

Berevşân: Bu usûl için; (), (), () şekilleri kullanılmıştır. Özel bir akışı vardır. Bu usûl ile notalanmış eserlerde rastladığımız içi karalı notaları sus olarak çevirmemize rağmen, durum yeterince aydınlanmış değildir. Çünkü HMSS'de bu tanımladığımız içi karalı notalar dışında sus olarak tanımlanabilecek hiçbir biçime rastlanılmamıştır. Bu nedenle onların birer sus olmayabileceği ihtimâli hâlâ geçerliliğini mahafaza etmektedir. Bu durum, üzerinde özellikle çalışılması gereken özel bir araştırmaya ihtiyaç duymaktadır. Hiç bir eserde sus işâreti kullanmaması, sâdece bu usûl ile yazılmış eserlerde kullanılmış olması bu içi karalı şekillerin sus olmayacağı sonucunu doğurabilir. HMSS'de 8 eser bu usûl ile bestelenmiştir.

Çenber: (), () şekilleri ile ifâde edilmiştir. HMSS'de bu usûl ile notaya alınmış 5 pişrev incelendiği zaman, o dönemde kullanılan bu usûlün vasıflarını ifâde edecek özel bir belirtiye rastlanmadığı görülmektedir. Ayrıca () işâreti "dü" olarak belirtilmiş bir usûl için de kullanılmasına rağmen, bu sözün; belki düyek olarak yazılmış olup zamana bağlı olarak silinmiş olabileceği düşünülebilir. Ancak "dü" ibâresinin bir usûlün adı olduğu şeklinde bir düşünceyi destekleyecek başka esere de rastlanılmamıştır.

Fahte: (), () şekilleri bu usûlü ifâde etmek için kullanılmıştır. HMSS'de; 13 pişrev, 4 Türkü, 2 murabba' bu usûlle notalanmıştır.

Darb-ı Feth: () işâreti ile gösterilen bu usûl sâdece pişrevlerde kullanılmıştır. HMSS'de 18 pişrev bu usûl ile bestelenmiştir. Bâriz olarak bu usûlle bestelenen pişrevlerin 3 hâne, mülâzime ve zeyl hânelerinden oluştukları görülmektedir. Usûl bugün kullandığımız şekli ile, zaman sayısı olarak bir benzerlik göstermektedir. Bunun yanında bu usûlün özel vuruşlarına ilişkin kasıtlı olarak yapılmış, nota yazılışı sırasında bu durumu ifâde eden herhangi bir diziliş görülmemektedir.¹⁷¹

Devr-i Kebîr: Bu usûl için; (), (), () şekilleri kullanılmıştır. Yaptığımız inceleme neticesinde bu usûlün 7 zamanlı olduğu ve (3+2+2) biçiminde bir gidişe sahip olduğu tesbît edilmiştir. İlk bakışta bugün kullandığımız devr-i kebîr usûlünün 28 zamanlı olduğu, HMSS'de kullanılan devr-i kebir aynı olabileceği akla gelse bile, kesinlikle bu usûl bugün kullandığımız şekli ile benzerlik göstermez. Aynen bugün kullandığımız devr-i hindi usûlü ile aynı gidişe sahiptir. Çünkü bugünkü şekil devr-i kebîr usûlünün vuruşlarını ifâde edebilecek düzende kurulmuş bir tek esere bile rastlanmamıştır. Gerek yukarıda ifade ettiğimiz şekillerle belirtilmiş, gerekse bizim devr-i kebîr olarak adlandırdığımız eser sayısı 44'dür.

¹⁷⁰Usuller alfabetik sıra içerisinde incelenmiştir.

¹⁷¹Gebib: Yalçın TURA: "Zarb-ı Fetih Usûlü ve Bu Usûlle Bestelenmiş Peşrevler Hakkında". Birinci Millî Türkoloji Kongresi (İstanbul 6-9 Şubat 1978) Tebliğler. Kervan Yayınları, İstanbul 1980. s: 541-553.

Devr-i Revan: (٥), (٣) işâretleri bu usûl için kullanılmıştır. HMSS'de; 4 varsağı, 3 murabba', 3 pişrev, 1 ilâhî, 1 raks, 1 savt, 13 eser bu usûl ile bestelenmiştir. ¹⁷²

Düyek: Bu usûl için (٥), (٢), (٠), (٢), (٣), (٤) şekilleri kullanılmıştır. 8 zamanlıdır. Bugün kullandığımız düyek usûlünün vuruluşu ile hiçbir alâkası yoktur. Sâdece 8/4 olarak notalanmış olan eserlerde zorlama ile bugünkü kalıplara uydurmak düşünülebilir. O zamanki notalanış biçimi ile (2+2+2+2) düzeninde bir gidişi olduğu gözlenmiştir. (٢) de bu usûl için kullanılmış olmasına rağmen, bu işâreti kullanan bâzı eserlerin düyek¹⁷³ ve bâzılarının ise semâî ¹⁷⁴olduklarını tesbât ettik. Düyek usûlünü ifâde etmek için kullanılan şekillerden birisi de (٣)'dir. Fakat şaşılabacak kadar bâriz olarak, bâzı eserlerin usûl gidişlerinin düyek ile ilgisi olmadığı görülmüştür.¹⁷⁵ Görüldüğü gibi, düyek usûlü için kullanılan işâretler değişiktir. Gerek isim verilerek ifade edilmiş, gerekse bizim düyek olarak belirlediğimiz 137 eserde bu usûl kullanılmıştır.

Evfer: Bu usûlü ifâde etmek için (٢) şekli kullanılmıştır. HMSS'de 16 eser bu usûl ile notalanmıştır.¹⁷⁶ Bu usûl, bugün kullanılan biçiminden farklı olarak kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. HMSS'de evfer olarak belirtilen eserlerde (3+2+2+2) gibi bir düzüm olduğu görülmesine karşın, bugün kullanılan evfer de ise (2+2+2+3) düzümü kullanılmaktadır.

Fer'i: (٢) şekli ile ifâde edilmiştir. HMSS'de bulunan iki pişrev bu usûlde bestelenmiştir.¹⁷⁷ 16 zamanlıdır.

Hafif: (٢) şekli ile gösterilmiştir. Bu işâret aynı zamanda muhammes usûlü için de kullanılmış olup, HMSS'de; 8 pişrev, 1 nakş ve 1 murabba' bu usûl ile bestelenmiştir.¹⁷⁸

Hâvî: (٢), (٢) şekilleri ile gösterilmiştir. (٢) şekli ayrıca nîm sakil usûlü içinde kullanılmıştır. HMSS'de üç pişrev bu usûl ile notalanmıştır.¹⁷⁹ Notaya alınan eserler, diğer bâzı usûller ile notaya alınmış eserlerde olduğu gibi tutarsızlık göstermemektedir.

Muhammes: (٢), (٢) işâretleri kullanılarak notaya alınmıştır. (٢) şeklinin hafif usûlü içinde kullanıldığı görülmüştür. 32 zamanlı olan usûlün, bugün kullanılan biçimi ile sâdece rakam benzerlik göstermektedir. Diğer usûllerde olduğu gibi, bu usûl ile yazılmış eserler notaya alınırken, özel

¹⁷²MSS s.77-1; 102-2; 144-2; 144-3; 145-1; 219-1; 222-2; 246-2; 248-1; 259-1; 259-2; 261-4; 306-1.

¹⁷³MSS 184-2; Murabba', "Gel el dil pendini pîr-i mugânun reyb gûş eyleyi". Bu eserin usûlü için yazılı olarak da "düyek" ibâresi düşünülmüştür. Bu ibareye istinâden düyek usûlü olabileceği üzerinde durduk.

¹⁷⁴MSS 26-1; Türkî Berâ-ı Kanlı Kavak, "Dallı dallı budakların kurusun". Kesinle semâî gidişine sahip bu eserin usûlünün ise, düyek ile yakından uzaktan alakası yoktur.

¹⁷⁵MSS s.102-2; Murabba', "Renînü şeyhi figânım hevâ nedir bilmem". Bu eserde görülmüş gibi, usûlün düyekle bir alakası olmadığı gibi aleni olarak da usûlünün devr-i revan olduğu yazılmıştır. Aybak: MSS 121-2; Beste-i Kôr Kadri, "Aksi rûyi yâr ile pürdür derûni sinemiz". Bu eserde açıkça düyek usûlünde bestelendiği yazılmamış olsa bile, usûlü ifade eden şekil gereği düyek olarak düşünüldüğümüz zaman, kesinlikle bu gidişin düyekle uyum sağlamadığı görülmektedir.

¹⁷⁶Bu usul ile bestelenen eserlerin listesi için Usul Dizini'ne bakınız.

¹⁷⁷MSS s.151; 189-1.

¹⁷⁸Bu usul ile bestelenen eserlerin listesi için Usul Dizini'ne bakınız.

¹⁷⁹MSS s.161, 163; 232-1; 299.

usûl vuruşları dikkate alınmadan notalandığı görülmüştür. HMSS'de; 3 pişrev ve 1 nakış beste bu usûl ile notalanmıştır.¹⁸⁰

Nîm Devir: (٢) şekli ile gösterilmiştir. HMSS'de, bu usûl kullanılarak bestelenmiş sâdece 1 murabba' bulunmaktadır.

Nîm Sakil: (٣) şekli bu usûlü ifâde etmek için kullanılmıştır. Bu şekil ayrıca hâvî usûlü için de kullanılmıştır. HMSS'de üç pişrev bu usûl ile bestelenmiştir.¹⁸¹

Sakil: 48 zamanlıdır. Bu usûl için; (٤), (٥) şekilleri kullanılmıştır. HMSS'de 17 eserde kullanılan bu usûlün, genelde pişrevlerde kullanıldığı görülmektedir. Sâdece 1 sözlü eser bu usûl ile bestelenmiştir.¹⁸² Eserlerin incelenmesi neticesi bugün kullandığımız sakil usûlünün özel biçimine ilişkin bir benzerlik yoktur. Benzerlik ise usûl zamanını ifâde eden rakamlardan ileriye gitmemektedir. Bu 17 eserin ikisinde ise notaların sıralanışında, yazarından kaynaklandığını sandığımız tutarsızlıklar görülse de, bu, Sakil usûlünün kullanımını etkileyecek bir özellik arzetmemektedir. Bariz olarak hatalı yazımdan kaynaklandığı açıkça anlaşılmaktadır.

Semâ'î: Bu usûl için dizek başına (٦), (٧), (٨), (٩), (١٠) işâretleri kullanılmıştır. Bu işâretlerdeki ortak nokta 3 rakamının kullanılmasıdır. Kimi zaman yalın olarak yazıyla veya üç rakamı yazılarak, kimi zaman daire ya da üçgen içinde, bâzen de sâdece üçgen olarak belirtilmiştir. Bu ayrı gösterimler, usûlün düzüümü ya da akışı hakkında özel bir bilgi vermek üzere kullanılmadığı, eserlerin incelenmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. 3 zamanlı olarak kullanılan bu usûlün bugün kullandığımız şekli ile tıpatıp uyum sağladığı söylenebilir. Fakat, usûl biraz daha detaylı incelendiği zaman, bugün kullandığımız Yürük Semâî usûlü ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Yani aslında usûlü göstermek için sürekli kullanılan şekillerdeki ortak 3 rakamı bize üç zamanlı oluşu hakkında kesin yargıda bulunmamız için iyi bir kanıt olsa da, usûlün akışı Yürük Semâî olarak belirlenmektedir. Bütün bu veriler ışığında, o dönemde bu usûl için kullanılan ismin Semâî olabileceği düşünülebilir. HMSS'de ; 63 Türkü, 44 çalgısal semâî, 39 sözel semâî, 14 varsağı, 6 murabba', 3 raks, 3 ilâhî, 2 raksiyye, 1 tekerleme, 1 tesbih, 1 tevhid olmak üzere toplam 177 eser bu usûlde bestelenmiştir.¹⁸³

HMSS'de yer alan usûlleri incelediğimiz zaman; yukarıda ifâde ettiğimiz usûller için kullanılan şekillerin dışında isim verilmeksizin ve önceden gösterdiğimiz şekillerin dışında; (١١), (١٢), (١٣), (١٤), (١٥), (١٦), (١٧), (١٨), (١٩), (٢٠) gibi şekillerin de kullanılmış olduğu görülmektedir. Bu şekillerin ifâde ettiği usûlleri bulmak için, yazılan notanın da kendi içinde tutarlı olması gerekmektedir. Ancak biraz zorlama biraz da ihtimalleri düşünerek bir kısmını isimlendirmeye çalıştık. Ancak bunların dışında kalanların isimlendirilmesi imkânsız gibi görünüyor. Bunun için yazılmış eserler üzerinde düzeltmeler yapmak gerekeceğinden böyle bir uygulamadan kaçındık. Sâdece bu tür eserlerini usûlleri için "belirlenemedi" ifâdesini kullandık. Bulduğumuz usûl adlarını dizinlerde belirtirken, usûl adından sonra bir asterisk (*) işâreti kullandık. Devr-i kebir ve semâî dışında kalan bütün usûller bugün

¹⁸⁰Bu usulle bestelenmiş eserler için, Usul Dizini'ne bakınız.

¹⁸¹MSS s.55-1: 208-1; 232-1.

¹⁸²MSS 111-2.

¹⁸³Bu usulle bestelenmiş eserler için, Usul Dizini'ne bakınız.

kulladığımız usûllerle sâdece usûlü ifâde eden rakamlarla benzerlik göstermektedir. Sâdece devr-i kebir usûlü için, notaları yazarken özel bir diziliş kullanılmıştır. Bu ise bu usûlün o dönemde kullanılış biçimi hakkında bizi oldukça aydınlatmaktadır. Oysa bu usûlün dışında hiçbir usûl için böyle bir uygulama kullanılmamış olması, o dönemde kullanılan usûller hakkında keskin karârlar verilmesini güçleştirmektedir.

Bütün bu sözünü ettiğimiz eksiklikleri ihtivâ eden eserlerin tek tek incelenip ele alınması ve her birinin değerlendirilmesi gerekmektedir.

Buraya kadar usûller hakkında yaptığımız incelemeler sonucu;

- Usûller için kullanılan şekillerin tutarlı olmadığı,
- Bâzı şekillerin iki hatta üç usûl için kullanıldığı,
- Çoğu zaman aynı usûl adı ya da şekli altında notalanmış eserlerin aynı disiplin içinde olmadığı,
- Pek çok eserde usûl adının bile bulunmadığı,
- Bâzı eserlerin notaları yazılırken eksik unutulmuş veya fazla olan kısımların bulunduğu,
- Devr-i kebir, evfer ve semâî usûllerinin bugün kullanıldığı gibi olmadıkları,
- Adı geçen pek çok usûlün, bugün tanıdığımız ve uyguladığımız özel vuruşlarını belirten herhangi bir ibâre ile karşılaşılmadığı,
- Bütün eserleri notaya alan Ali Ufkî Beyin usûllerin özel vuruş şekillerini bilmiyor olabileceği veya bu özel vuruş biçimlerini dikkate almamış olabileceği, neticelerini çıkartmak mümkündür.

H. MAKÂMLAR

HMSS'de fasıllar halinde verilen eserler, verilen faslın adı ile sınıflandırılmış olmasına rağmen, Şükrü Elçin'in basıma hazırladığı MSS'de bâzı eserlerin ait oldukları fasıllarda bulunmadıkları anlaşılmaktadır. Basım esnasında mizanpajdan kaynaklanan hatalar olarak yorumladığımız bu durumu gözönüne alarak makâmaların incelemesini yapmaya çalıştık. MSS'nin transkripsiyonunu yaparken bu hataları tıpkı çeviri yaptığımız için düzeltme yoluna gitmeden aynen vermeyi tercih ettik. Çünkü, bugün için bütün mûsikî uğraşanlarının elinde bu basılı metin bulunmakta, ancak bu ana metin ile mukayaseleli bir çalışma yapmak mecburiyeti hasıl olmaktadır. Bu nedenle aynen yanlış mizanpajıyla eserleri vermeyi uygun bulduk. Esas British Museum'da bulunan HMSS'nin nasıl olduğunu gözlerimizle görmek imkânımız olmadı. Ancak bu imkânımız olsaydı bile, mecburi olarak bugün herkesin elinde basılı bulunan bu Şükrü Elçin çalışmasını ana kabul etmek gerekecekti.

Bizim tespit ettiğimiz yanlış mizanpaj hatalarını ve MSS'de yer değiştirilmesi gereken sayfa numaraları şöyledir:

- Orijinal metinde bulunan ve bizim de sonradan yazıldığını sandığımız bâzı latince derkenar yazılar çıkarılmıştır.

- (36 ile 37), (38 ile 39), (62 ile 63), (78 ile 79), (110 ile 111), (140 ile 141), (144 ile 145), (148 ile 149), (188 ile 189), (192 ile 193), (196 ile 197), (198 ile 199), (200 ile 201), (204 ile 205), (212 ile 213), (216 ile 217), (218 ile 219), (220 ile 221), (240 ile 241), (246 ile 247), (248 ile 249), (255 ile 256), (269 ile 270), (271 ile 272), (275 ile 276), (279 ile 280), (284